

ние желательных темпов экономического роста; расчет доли ПИИ, которая обеспечит желательные темпы роста. На следующем этапе полученные цифры должны подвергаться содержательному анализу, в результате которого делается конечный вывод о возможности и целесообразности увеличения участия иностранного капитала в экономике. Дальнейшие шаги предполагают разработку регулятивных методов, позволяющих увеличить присутствие ПИИ до желательных размеров. Таким может быть общий алгоритм работы с модельным аппаратом при формировании политики регулирования активности ПИИ. Он может быть также использован при оценке перспектив развития территорий со специальным режимом инвестиционной деятельности.

Литература

1. Балацкий Е., Павличенко Р. Иностранные инвестиции и экономический рост : теория и практика исследования // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2002. - №1. – С.52-64.

2. Мозиас П. Прямые иностранные инвестиции: современные тенденции // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2002. - №1. – С.65-72.

3. Леонтьев В. Темпы долговременного экономического роста и перевод капитала из развитых в развивающиеся страны // *Леонтьев В. Экономические эссе. Теории, исследования, факты и политика*. - М.: ИПЛ, 1990. – С.199-207.

4. Leontief W. *Input-Output Economics*. – N.Y., Oxford University Press, 1986. – 436 p.

5. Welfens PJ., Jasinski P. *Privatization and Foreign Direct Investment in Transforming Economies*. - Dartmouth, 1994. - 234 p.

6. Балацкий Е. Прямые иностранные инвестиции и внутренняя инвестиционная активность // *МЭ и МО*. – 1999. - №11. – С.83-89.

7. Балацкий Е., Павличенко Р. Иностранный сектор в экономике России // *МЭ и МО*. – 2001. - №5. – С.44-54.

Н.О. ДУГІЄНКО,

Запорізький державний університет

АМОРТИЗАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК МЕТОД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ В ПЕРЕХІДНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Економіка України перебуває у стані трансформації невиправдано довго. Виникла навіть думка, що включився в дію новий деструктивний фактор – "трансформаційна стабільність" [3]. Справа в тому, що коли економіка тривалий час перебуває в невизначеному стані, господарючі суб'єкти намагаються пристосуватися до цих умов, керуючись інстинктом самозбереження, і в решті решт починають чинити

опір будь-яким реформаторським заходам. У результаті всі виступають за рішучі і радикальні зміни, але воліють, щоб вони якнайменше торкалися кожного. В цьому явищі яскраво відбивається інституційний парадокс економічних трансформацій.

Сьогоднішня економіка України, з її розваленою промисловістю, неймовірно низькою технологічністю, відсталою організацією виробництва і низькою продук-

тивністю, потребує пошуку шляхів виходу з даного стану. Проте ми не повинні копіювати ту чи іншу зарубіжну модель, адже кожна країна створювала власну модель ринкової економіки. Не можна не погодитись з думкою, що недопустимо при цьому виходити з якоїсь однієї економічної теорії. Тож слід використовувати все позитивне, що виробила на цей час економічна наука, в тому числі такий її напрям, як інституціоналізм.

Загострення внутрішніх протиріч ринкової економіки сприяло зародженню інституційно-соціологічного напрямку. В основі терміну "інституціоналізм" лежить одне із тлумачень поняття "інститут". Останнє розглядається як первісний елемент рушійної сили суспільства в економіці і поза нею. До "інститутів" ідеології інституціоналізму відносять різноманітні категорії і явища (наприклад, держава, сім'я, підприємство, монополії, приватна власність, профспілки, релігія і т.д.), які визначають звичаї, навички, етику, правові рішення, суспільну психологію і, головне, еволюцію економіки.

Інституціоналізм – це в певному розумінні альтернатива неокласичному напрямку економічної теорії. Якщо неокласики спираються на сміттанський тезис про досконалість ринкового механізму господарювання і саморегульованість економіки, то інституціоналісти рушійною силою економіки поряд з матеріальними факторами вважають також духовні, моральні, правові та інші фактори. Вони стверджували, що класичне суспільство вільної конкуренції перестало відповідати реаліям сучасності, а ринок перетворився лише на один з економічних інститутів. Іншими елементами таких інститутів стали корпорація, держава. Таким чином, інституційна теорія як предмет свого аналізу розглядає як економічні, так і не економічні проблеми соціально-економічного розвитку. При цьому об'єкти дослідження – інститути – не поділяються на первісні або другорядні і не є протиріччям один одному [10].

Інституціоналізм не має якихось загальних теоретичних засад. Економісти, котрі належать до цього напрямку, суттєво різняться як щодо теоретичних принципів, так і щодо досліджуваних проблем. Одні узагальнюють економічні процеси від психології та біології (Т. Веблен), інші – від права (Д. Коммонс) або математичних розрахунків (У. Мітчелл). Такі представники сучасного інституціоналізму, як американський соціолог Д. Белл та його співвітчизник Дж. Гелбрейт, головною рушійною силою суспільного прогресу вважали впровадження досягнень науки і техніки у виробництво. Найпрогресивнішими ідеями прихильників сучасного інституціоналізму є необхідність участі трудящих у власності та управлінні виробництвом, надання їм соціальних гарантій. Заслужують на увагу також думки про еколого-економічне виживання людства.

Напрямок інституціоналізму набув значного впливу в період розгортання науково-технічної революції (70-80-і рр. ХХ ст.). Його концепції залишаються актуальними і сьогодні. Зокрема, перехід України до системи ринкових відносин гостро поставив проблему рівня науки і техніки як головної рушійної сили розвитку продуктивних сил.

Узагальнення історичного досвіду різних країн переконливо доводить, що науково-технічний прогрес є внутрішнім фактором розвитку економіки і характеризується органічним впливом науки і техніки на розвиток виробництва. Отже, науково-технічний прогрес є ендогенним фактором економічного розвитку. В Україні сьогодні спостерігається низький науково-технічний рівень, низька якість та великі витрати на виробництво вітчизняної продукції, через що наша держава швидко втрачає конкурентоспроможність своєї продукції не тільки на зовнішньому, а й на внутрішньому ринку. Про руйнацію науково-технічного та інтелектуального потенціалу суспільства свідчать наступні дані. За роки реформ (1991-1999 рр.) загальна частка витрат на науково-технічні роботи у ВВП зменши-

лась з 2,5% у 1991 р. до 0,48% у 1999 р. У фундаментальних науках кількість працівників скоротилася в два рази; у прикладних, науково-дослідних, дослідно-конструкторських установах та у вузівській науці – в 4,5 рази. За межі України виїхало 6 тисяч науковців, внаслідок цього 90% товарів, що виробляється в Україні не мають наукового забезпечення [4]. Тому підтримання національної науки і освіти та їх подальший розвиток потребують негайного втручання з боку держави.

Одним із головних завдань науково-технічної політики є визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки. Брак активної інвестиційної політики, вивіз капіталу за кордони України, значна "тінізація" економіки зумовлюють необхідність дбайливого вибору структурних пріоритетів. Процес вибору потребує врахування таких головних факторів, як науково-технічне забезпечення найважливіших для України галузей виробництва. Але нестабільне економічне становище промислових підприємств України негативно впливає на інноваційні процеси. За даними Держкомстату України, у 1998 р. інновації здійснювали 1738 промислових підприємств, що становить 18,7% їх загальної кількості, у 1996 р. – 65%, а у 1997 р. – 59% обстежених підприємств. Найактивнішою інноваційна діяльність є на великих промислових підприємствах, де чисельність працюючих становить від 10 до 25 тис. і є достатня матеріально-технічна база [7].

Оскільки загально відомо, що визначальною умовою ефективної роботи підприємств є постійне оновлення основних виробничих фондів на новій технічній основі і на базі прогресивних технологій, виникає необхідність у реструктуризації виробництва, його технологій та виробничих потужностей. Тому в останні роки пріоритетним напрямом інноваційної діяльності в промисловості було придбання засобів виробництва (нового технологічного устаткування та засобів механізації). У 1998 р. на це було витрачено 868,5 млн. грн. (майже 75% за-

гального обсягу витрат на інноваційну діяльність) [7]. Та все ж таки основні фонди промисловості, транспорту і будівництва в Україні зношені фізично приблизно на 60%, металургійне устаткування – на 65%, а їх моральне зношування перевищує 95% [5]. Отже, потрібно спрямовувати діяльність не просто на звичайне "освіження" фондів, а у першу чергу на заміну їх на новій технічній основі. При цьому необхідно розв'язати дві проблеми. Перша полягає в тому, що підприємства повільно змінюють номенклатуру устаткування, яке випускається, не забезпечують потреби у передовій техніці. Друга – у відсутності достатнього фінансування.

Основним джерелом надходження інвестицій в основний капітал у 2001 р. як і у попередні роки, залишаються власні кошти підприємств – 66,3% (від загального обсягу інвестування), на кошти Державного бюджету припадає – 6,4%, кошти місцевих бюджетів складають 4,2%, кошти населення у будівництво власного житла – 5,1%, кошти іноземних інвесторів – 4,4%, кредити банків – 2,7%, інші джерела фінансування – 10,9%.

В умовах формування ринкових відносин переміщення інвестиційної діяльності із централізованих джерел до децентралізованих привело до зменшення інвестиційних коштів суб'єктів підприємницької діяльності. Тепер головним джерелом здійснення реальних інвестицій стають власні кошти підприємств, серед яких найбільша частка припадає на амортизаційні відрахування. Тому з метою інтенсифікації відновлюваних процесів у науково-технічній сфері держава проводить гнучку амортизаційну політику. Її зміст полягає в тому, що науково-дослідним, дослідно-конструкторським, проектно-технологічним організаціям, підприємствам та об'єднанням, що ведуть роботи з пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу та виробляють інноваційний продукт, надається право самостійно визначати метод нарахування амортизації.

За допомогою амортизації регулюється швидкість обороту основних засобів, інтенсифікується процес їх відтворення, реалізується технічна і виробнича політика на підприємстві, надається можливість кожній організації формувати оптимальну струк-

туру витрат і в такий спосіб планувати власну стратегію розвитку.

Основні фактори, що зумовлюють розмір амортизаційних відрахувань на підприємстві, узагальнено на рис. 1.

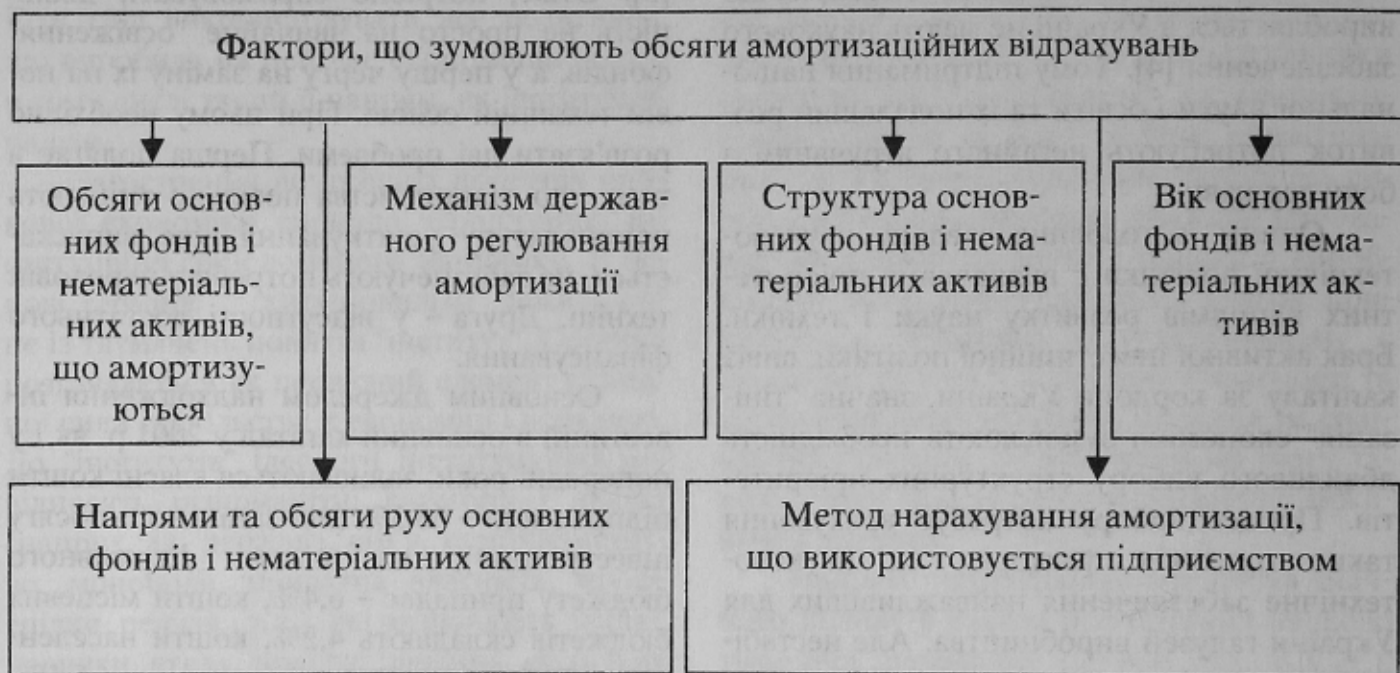

Рис. 1. Фактори, що зумовлюють обсяги амортизаційних відрахувань [1]

Амортизаційні відрахування мають конкретне і цільове призначення – відновлення основних фондів, які вибули внаслідок фізичного зношення, погіршення якості, морального старіння. Теоретично амортизаційні відрахування можуть забезпечити лише просте відтворення. Рух амортизації охоплює стадії виробництва і обороту продукції, виготовленої на даному обладнанні за весь період його функціонування. Цей процес не співпадає з відтворенням основних фондів, яке за масштабами ширше амортизації на величину періоду створення нових засобів замість вибувчих. Період втілення коштів амортизаційного фонду у нові знаряддя праці, на думку Борисенко З.Н. [2], не можуть включатися в процес амортизації, це новий, самостійний етап кругообороту фондів. Завданням амортизації є відшкодування затрат на основні фонди, накопичення і повернення вкладе-

них грошових коштів, а не забезпечення відтворення виробничого потенціалу.

Звідси і витікає вирішення питання про те, чи повинен амортизаційний фонд забезпечувати повне відновлення зношених основних фондів, (які вибули) для того, щоб процес відтворення не припинявся. Або інакше, чи повинна величина фонду строго відповідати потребам створення нових основних фондів замість вибулих або ж функція амортизації обмежується відшкодуванням авансованих затрат в основні фонди? Через зміну умов відтворення величина амортизаційного фонду навіть при повному відшкодуванні авансованих затрат може виявитись недостатньою для відновлення споживної вартості вибулих засобів праці. І навпаки, через зниження вартості відтворення вона може перевищити потреби заміни вибулих основних фондів.

Таким чином, амортизація повинна відображати реальні затрати засобів праці на виробництво продукції і відшкодовувати авансовані вкладення в основні фонди. Всі останні функції, які приписуються амортизації їй не властиві. Тобто вона не може виконувати стимулюючу роль в процесі виробництва. Не виступає вона і джерелом доходу [2]. Не її завдання і забезпечення розширеного відтворення основних фондів. Призначення амортизації – лише облік затрат. І якщо норми амортизації правильно відображають вимоги реального процесу перенесення вартості, то проблема відповідності амортизаційного фонду потребам відшкодування взагалі не повинні виникати.

Подібних поглядів дотримуються і автори статті "Інвестування за рахунок внутрішніх резервів" Панасюк Б. і Панасюк О. "Скорочення капітальних вкладень нерідко пояснюють можливістю істотно розширити внутрішні резерви за рахунок власних джерел фінансування у зв'язку із зростанням амортизаційних відрахувань і надходжень до фонду приватизації. Такі пояснення не мають під собою ні теоретичного, ні практичного обґрунтування", – сказано в статті [8].

Оскільки амортизаційні відрахування мають досить конкретне спрямування (як вказувалося вище), то в кращому випадку за рахунок істотного зростання амортизаційних відрахувань може бути забезпечене лише просте відтворення. Якщо для конкретних юридичних інституціональних одиниць така оцінка має конкретне значення, то для макроекономічного рівня і аналізу стану справ в інвестиціях вона не підходить [8]. Для юридичних інституціональних одиниць збільшення амортизаційних відрахувань веде до зростання витрат на виробництво продукції, а отже, за фіксованого рівня цін зменшує прибуток. Однак, розміри збільшення амортизаційних відрахувань і зменшення прибутку, що залишається в розпорядженні підприємств, не збігаються, бо кошти, які спрямовуються на амортиза-

цію основних фондів, не оподатковуються, на відміну від прибутку, а навпаки, ще й зменшують останній до оподаткування. Тому для підприємств вигідніше збільшувати суму амортизаційних відрахувань, завдяки чому частка прибутку вивільняється від оподаткування і набуває вигляду амортизації. Цей фактор зумовлює тенденцію перетворення амортизаційних відрахувань в основне джерело фінансування технічного розвитку підприємств в умовах ринкової економіки, забезпечуючи їм пом'якшення податкового режиму [1]. На макроекономічному ж рівні це приведе до зростання інфляції та покаже відсутність відтворювального процесу.

В економічній літературі існують і такі погляди щодо джерел необхідного інвестування. Так Е. Хмелевський вказує, що в світовій практиці амортизаційні відрахування є основним джерелом фінансування виробничих капіталовкладень, перш за все в технічне оновлення промислово-виробничих основних фондів. В розвинутих країнах на амортизацію припадає 60-70% інвестицій в основний капітал [9]. У самому відтворювальному процесі закладено внутрішні потенції потрібного інвестування. Треба лише своєчасно акумулювати і швидко інвестувати кошти нагромаджень в об'єкти найвигіднішого спрямування. У більшості держав світу на першому місці інвестиційних нагромаджень завжди були, є і будуть внутрішні джерела. "Це, насамперед, кошти амортизаційного фонду", – сказано в статті І. Лукінова "Інвестиційна активність в економічному оновленні та зростанні" [6].

Але на сьогоднішній день законодавча і нормативно-методична база, яка регулює систему обліку і амортизації активів не спирається на довгострокову концепцію реформування амортизаційної системи і не підготовлена для практичного використання. Вона більше відпрацьована з позиції оподаткування і приватизації, а не з позиції відновлення активів і технологічного оновлення виробництва. Тому амортизаційна

політика сьогодні не сприяє, а протидіє накопиченню реноваційних ресурсів і порушує на підприємствах фінансову базу для створення капіталу як основу досягнення позитивної економічної динаміки і економічного росту. Так, в Україні за 1990-1997 рр. частка амортизації у загальній сумі капіталовкладень знизилася з 10-12% ВВП до 3-4%. За рахунок амортизаційних відрахувань в Україні з 1991 р. не відбувається навіть просте відтворення основних фондів, а тим паче їх реконструкція й переоснащення [5].

Найбільш суттєвий недолік амортизаційної політики, яка провокує різні протиріччя, труднощі і парадокси в поточній практиці нарахування і використання амортизації, – її концептуальна невизначеність, оскільки в умовах ринкової економіки існують одночасно дві концепції амортизації – "економічна" і "податкова", а також декілька об'єктів нарахування амортизації (основний капітал, борги підприємства і т.д.).

Необхідно також зазначити, що Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 22.05.1997 р. не передбачає цільового направлення амортизаційних коштів на технічне оновлення виробництва. Вони можуть бути використані і як оборотні кошти (зокрема, на заробітну плату), що й відбувається на практиці. Це суперечить економічній природі амортизації, основним завданням якої є заміна спрацьованих основних фондів, що вибувають, і нагромадження коштів на розширене їх відтворення [9].

Таким чином, для України в умовах перехідної економіки однією з задач державного регулювання є створення сприятливих умов для збереження, технічного переозброєння і подальшого розвитку матеріально-технічної бази виробництва, найважливішою складовою якої є основний капітал. В процесі продуктивного використання він піддається фізичному і моральному зносу, а одним з джерел його відшко-

дування є амортизаційні відрахування. Нараховані амортизаційні суми призначені для фінансування основних засобів, що повинні втілювати досягнення сучасного НТП. Успішне оновлення технічної бази виробництва значною мірою залежить від виваженої амортизаційної політики, що впливає на формування економічних умов відтворення виробничого апарату. Наявності, невідповідності амортизаційної політики реальним потребам процесу відтворення приводить до деформації в обороті основного капіталу, уповільненню введення нової і виводу застарілої техніки.

Література

1. Баб'як Н.Д. Вплив амортизаційних відрахувань на результати фінансово-господарської діяльності підприємств // Фінанси України. – 2001. - №11. – С.31.
2. Борисенко З.Н. Амортизаційна політика. Київ, видавництво Наук. думка, 1993. - С.135.
3. Бочан І. Інституційна теорія розвитку приватного сектору економіки України // Економіка України. – 2001. - №10. – С.59.
4. Державне регулювання економіки. Стеченко Д.М. – К. МАУП, 2000. – С.176.
5. Економічна енциклопедія. У трьох томах. Т. 1 /Р едкол: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. - К.: "Академія", 2000.
6. Лукінов І. Інвестиційна активність в економічному оновленні та зростанні // Економіка України. – 1997. - №8. – С.4.
7. Мова Н., Хаустов В. Іноваційна діяльність в Україні та напрями її розвитку // Економіка України. – 2001. - №6. – С.29.
8. Панасюк Б., Панасюк О. Інвестування за рахунок внутрішніх резервів // Економіка України. – 1997. – №3. – С.4.
9. Хмелевський Е. Амортизаційна політика і відновлення промислово-виробничих основних фондів // Економіка України. – 1999. - №3. - С.41.
10. Ядгаров Я.С. Історія економічних вчень. - М.: ИНФРА-М, 2001. – 320 с.